

TÜRK OCAKLARINDAN HALKEVLERİNE: TÜRKİYE'DE SPORUN ERKEN DÖNEM ÖYKÜSÜ

Nurullah CANDAN*, Tanju BAĞIRGAN**

ÖZET

Dünya spor tarihi araştırıldığında, sporun değişik amaçlar doğrultusunda kullanıldığı kolayca fark edilir. Aydınlanma'yı, Endüstri devrimini, monarşilerin yıkılışını ve ulus devletlerin doğuşunu yaşayan 19. yüzyılda her yerde geniş kapsamlı sosyal ve kültürel huzursuzluklar baş göstermişti. Bu kaotik ortamda eğitim ve sporun yeniden yapılandırılması ve yeni yaklaşımların ortaya konulması yönünde çabalar sarf edildi. Bireyin jimnastik ve spordan beklentilerinin karşılanmasında Alman Jimnastiği (Turnen), İsveç Jimnastiği ve İngiliz Sporu kullanıldı.

Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu da Avrupa'da yaşanan büyük gelişmeleri izliyor ve birçok alandaki reform hareketleriyle bu gelişmeleri yakalamaya çalışıyordu. Yüzyılın ilk yıllarında Türk Milliyetçiliği akımı ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştı. 1912'de kurulan Türk Ocakları, dağılmaya yüz tutmuş İmparatorluğun geleceğinin belirlenmesinde büyük rol oynamıştı. Türk Ocakları 1932'de kapatıldı ve yerine aynı yapıda Halkevleri kuruldu. Her iki kuruluşun da hedefi, insanları modern bir düşünce ve yaşam tarzına kavuşturmaktı. Bu amaç doğrultusunda sağlık, kültür, spor vb. alanlarda etkinlikler gösteriliyordu.

Bir dizi benzerlikleri bulunan iki kuruluş arasındaki bazı farklılıklar, zamanla Türkiye'deki politik yaşamı derinden etkiledi. Bu çalışmada, her iki kuruluşun Türk halk yaşam tarzı üzerindeki etkileri, özellikle spor yaşamıyla ilişkisi içerisinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Cumhuriyet Dönemi, Spor, Türk Ocakları, Halkevleri.

Geliş Tarihi: 14.07.2010; Yayına Kabul Tarihi: 10.10.2010.

* Celal Bayar Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, MANİSA

** Spor Eğitmeni, ANKARA.

FROM TURKISH HEARTH TO COMMUNITY CENTERS: EARLY-PERIOD HISTORY OF SPORT IN TURKEY

ABSTRACT

When the history of the world sport is studied, it can be easily seen that sport has been performed for various purposes. 19th century witnessed the age of enlightenment, industrial revolution, monarchies collapsing and nation states being established instead. There was widespread social and cultural unrest everywhere. In this chaotic atmosphere efforts were made to rebuild education and sport and new approaches were presented in this area. German Turnen, Swedish Gymnastics, British Sport currents were used to train individuals who can answer the needs of the new age using talents for gymnastics and sport.

In the same age, the Otoman Empire observed the great developments in Europe and tried to reach them via several reforms. In early years of the century, Turkish nationalism current occurred and spread widely. In 1912, Turkish Hearths were established and these organizations played a great role in forming the future of the Empire which had started to collapse. In 1932, Turkish Hearths were closed down and Community Centers were established on the same structure. Both Turkish Hearths and Community Centers aimed to serve people for having a modern lifestyle and modern thoughts. For this purpose, they both organized activities in the area of sport, people's health etc.

Those two organizations had a lot of similarities and some differences, by time the differences influenced the political life in Turkey deeply. In this study, we are going to deal with these influences and how the two organizations affected Turkish people's lifestyle, especially in respect of sports.

Key Words: Turkey, Republican Period, Sport, Turkish Hearth, Community Centers.

1. GİRİŞ

Dünya sporunun öyküsü okunduğunda, sporun tarih süreci içinde farklı işlevleri ile benimsendiğini görebiliriz. 19. yüzyılda aydınlanma dönemi, sanayi devrimi ve imparatorlukların dağılıp ulus devletlerinin kurulma dönemi hep birlikte yaşanmıştır. Bu hareketli yüzyılda sosyal ve kültürel alanda büyük çalkantılar yaşanırken; eğitim ve sporda da yeniden kurgulanma ve gelişim sürecine girilmiştir. Dönem içinde ortaya çıkan Alman Turnen, İsveç Jimnastiği ve İngiliz Spor akımları, jimnastik ve hareket becerileri yoluyla, çağın ihtiyaçlarına cevap verecek insanı yetiştirmek için kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu çeşitli reformlar yoluyla Avrupa'daki büyük gelişmeleri izleyerek zamana tutunmaya çalışmıştır. 20. yüzyılın başında Türkçülük hareketi hızla gelişmiş 1912 yılında Türk Ocakları kurulmuştur. *Türk Ocakları* dağılıma sürecine giren imparatorluğun geleceğini şekillendirmede, düşünce açısından etkili olmuştur. 1932 yılında Ocaklar politik nedenlerle kapatılmış ve aynı yapının üzerinde *Halk Evleri* kurulmuştur.

Türk Ocakları ve Halk Evleri halk'ın çağdaş bir düşünce ve yaşam tarzına kavuşması için çalışmışlardır. Jimnastik, spor ve toplum sağlığına bakışları birbirine çok yakındır. Bu konuda Alman Turnen akımının etkileri görülür. İki örgütün çevresinde oluşan iki farklı akım Türkiye siyasi yaşamını derinden etkilemiştir.

Bu çalışmada bu iki kültür kurumunun; arka planda dönemin siyasi gelişmeleri de dikkate alınarak; Türkiye' de halk eğitimine ve özellikle spora katkıları üzerinde durulacaktır.

2. 19. Yüzyılda Osmanlı Devletini Etkileyen Fikir Akımları

19. yüzyıl içinde Hıristiyan Yunanlılar (1829), Sırlar ve Bulgarlar (1878) bağımsız devletler kurarak imparatorluktan ayrıldılar. Bu ayrılıklar dönemin fikir akımlarını kuvvetli bir şekilde etkiledi. Özellikle öne çıkan fikir akımları Yusuf Akçura (2007: 221)'ya göre, *Osmanlıcılık* (1870'lere dek), *İslamcılık* (1870–1909 arası güçlü) ve *Türkçülük* (1910'dan sonra) akımlarıdır.

Osmanlıcılık fikrinin halkları bir arada tutmakta yetersiz kaldığı görüldüğünden, devlet içinde Müslüman unsurların birleştirilmesiyle dağılmanın durdurulabileceği düşüncesiyle daha sonra İslamcılık fikri öne çıkmıştır. Arap ve Arnavut krizleri İslamcılık anlayışının da Müslüman halkları bir arada tutmaya yetmediğini göstermiştir. Kurtuluş için üçüncü yol ve son çare olarak Türkçülük akımı öne çıkarıldı ve güç kazandı.

2.1. Türkçülük Fikrinin Gelişmesi

Türkçülük akımı, dil, edebiyat ve tarih alanındaki çalışmalarla başlamıştır (Akşin, 2002: 47). Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde daha önce başlayan Türkoloji çalışmalarının da katkılarıyla ağırlık kazanmıştır. Türkçülük fikrinin "*Türk Ulusalçılığına*" dönüşmesi *İttihat Terakki* (İTF) örgütü ile sağlanmıştır (Akşin, 2002: 47). Ancak bu fikrin imparatorluğun tasfiyesini etkileyeceği düşüncesi ile ihtiyatlı davranılmıştır. İttihat Terakki'nin Temmuz 1910'da Selanik'te düzenlediği kongresinde Türkçülük tavrı kararlılıkla vurgulanmıştır (Beşikçi, 2007: 108). 1912 Balkan Savaşı ve yenilgisi sonrasında bu konu açıkça ele alındı. Türklüğe dayalı bir devlet tasarlamaya başlandı. Yinede Türklüğe olduğu kadar İslamiyet'e de vurgu yapılıyordu. Osmanlı devletini Türk unsuru etrafında örgütlemek İttihat Terakki'nin çok önemli bir çabasıydı; ancak bazı pürüzler vardı. Ermeniler, Rumlar, Kürtler, Kızılbaşlar bu örgütlenme içinde nasıl yer alacaklardı (Beşikçi, 2007: 107).

Bu süreçte; II. Meşrutiyetin ilanından sonra 7 Ocak 1909'da bir Kültür girişimi olarak "Türk Derneği", 31 Ağustos 1911'de "Türk Yurdu Cemiyeti" kuruldu. Bu örgütün yayını olan "Türk Yurdu Dergisi" çıkarıldı. Bu dergi daha sonra da Türk Ocağı bünyesinde sürdürülmüş ve Türkçülük fikriyatını derinden etkilemiştir (Üstel, 1997: 43). Bu sürecin sonunda, 25 Mart 1912'de Türk Ocakları hayata geçirilecekti. Daha sonra Türk Ocakları ve Genç Kalemler Dergisi birlikte Türkçülük fikriyatının güçlenmesi misyonunu yüklenmişlerdi.

2.2. İttihat Terakki Fırkası'nın Paramiliter Örgütleri

Top yekûn savaş fikri Osmanlı askeri gündemine 19. yüzyıl sonlarında Almanlarla yürütülen ortaklık sonucunda girmiştir. Osmanlı ordusunda değişik pozisyonlarda görev yapmış Helmuth von Moltke, Erich Ludendorff, Otto Liman von Sanders ve Colmar von der Goltz bu fikrin inançlı savunucularıydılar. Özellikle Friedrich Ludwig Jahn'ın Turnen akımından etkilenmiş bu Alman subaylarından Colmar von der Goltz, -Osmanlı ordusunun Goltz Paşa'sı- savaşa topyekûn hazırlık fikrinin en ateşli destekçisi ve gençlere paramiliter eğitim verilmesini hararetle savunan bir subaydı. Goltz Osmanlı ordusunun yeniden örgütlenmesinde ve subay eğitiminde en etkili isim olmuştur. 1884'te yazdığı "Das Volk in Waffen" adlı kitabı iki yıl sonra "Millet-i Müsellaha" adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Kitapta Goltz, "Savaşız dünya uzak bir hayaldir, savaşlar vatandaşların topyekûn katılımı ile kazanılabilir" tezini yaymaktaydı. Sonuç olarak ITF'yi paramiliter örgütlenmeye sevk eden Goltz Paşa'dır. Paşa aynı görevi daha önce "Alman Birliği" nin sağlanmasında da üstlenmişti. İlginçtir bu yaklaşım 1940 yılında Türk vatandaşlarına "Beden Terbiyesi Mükellefiyeti"ni getirmekte de etken olmuştur. Top yekûn savaşın paramiliter eğitim yaklaşımı ile 15 Mayıs 1914'de *Enver Paşa'nın* önderliğinde *Osmanlı Güç Dernekleri* kurulmuştur. On yedi yaşından büyük Osmanlı gençlerinin ülke çapında teşkilatlanmasına devlet okulu öğrencilerinin zorunlu, özel ve azınlık okulları öğrencilerinin ise gönüllü katılımları öngörülmüştür. Derneğin kuruluş amacı, "gençliği fiziken ve manen ülke müdafasına hazırlamak ve hayat boyu sürecek milliyetçi duygular aşılacaktır". Almanya ile ilişkiler sonuçta Alman fizik-kültür anlayışının giderek yoğunlaşmasına ve bu alanı domine etmesine yol açtı. Uygulama eğitim sistemine dâhil olmayan gençlere ulaşmak için *Osmanlı Genç Dernekleri* adında ek organizasyonlarla 12-17 yaşlar arası guruba da yansıtıldı. Bütün Osmanlı gençleri için yeni teşkilata üye olmak ve idmanlara düzenli olarak katılmak mecburiydi. Genç derneklerinde de gençliğe savaş için gerekli temel bedeni becerileri kazandırarak halk sağlığı, kişisel hijyen, ilk yardım gibi konularda temel bilgileri vermek amaçlanıyordu. Bu uygulama ile gençliğin okul dışı kalan yüzde 80'lik kısmı kapsama alınmıştır. Enver Paşa'ya göre zafer sadece askeri başarı demek değildir, aynı zamanda gençleri her türlü zorluğun üstesinden gelebilecek bir karakterde yetiştirmek, onları cesur ve iyi huylu kılabilmektir. Genel Müfettiş Von Hoff Paşa'ya göre derneklerdeki eğitim, ordunun başarısı için olduğu kadar, Osmanlı Milletinin geleceği içinde de büyük önem taşımaktaydı. Güç Dernekleri ve Genç Dernekleri uygulanan formatıyla ve çalışmalarıyla Osmanlı'da eğitim anlayışına farklı bir renk katmıştır. Dernekler kendilerinden önce gelen hazırlık mahiyetindeki teşkilatlarla birlikte İttihatçı Fizik Kültürü denebilecek modelin ortaya çıkması için uygun bir ortam yaratmışlardır. Bu model kolektif hijyen ve beden sağlığından, düzeltici ve beceri kazandırıcı fizik egzersizlerden, askeri eğitimlerden ve milliyetçi bir söylem etrafında örülen kuvvetli bir moral regülasyonu öğelerinden müteşekkildir. II. Meşrutiyet sonrasında İttihatçılar tarafından inşa edilen fizik kültür anlayışını sahiplenen bir diğer paramiliter örgüt; *Osmanlı Donanma Cemiyeti* ya da *Milli Müdafaa Cemiyeti*'dir. Bu yarı resmi kurum kimi zaman İstanbul'da ve taşrada spor kulüplerini destekliyor, kimi zamanda kendisi spor yarışmaları düzenliyordu. Spor faaliyetleri için saha ve ekipman sağlıyordu (Akın, 2004: 131-142).

3. Türk Ocakları

İmparatorluk içinde Türkçülük fikriyatının gelişmesi, bu fikriyatın en güçlü ve döneminin en uzun ömürlü derneği olan *Türk Ocakları*'nın kurulması ile sonuçlanmıştır. Resmi kuruluş tarihi 25 Mart 1912'dir. 1912'de yayınlanan "Türk Ocağı Esas Nizamnamesi"nde cemiyetin amacı şöyle belirtilmiştir: Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve ilâsıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır (Madde 2); Cemiyet maksadını elde etmek için *Türk Ocağı* adlı kulüpler açarak, dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitap ve risaleler neşredek, mektepler açmaya çalışacaktır. Milli serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbabıyla görüşerek iktisadi ve zirai teşvik ve irşatlarda bulunacak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elinden geldiği kadar yardım edecektir (Madde 3); Ocak maksadını tahsile çalışırken sırf milli ve içtimai bir vaziyette kalacak, asla siyaset ile uğraşmayacak, hiçbir vakit siyasi fırkalara hadim bulunmayacaktır (Madde 4).

Görüldüğü gibi, dernek amaçlarında başlangıçta spor yoktur. Siyaset ile uğraşılmayacaktır ve hiçbir siyasi partiye tabi olmayacaktır. Ancak çok uluslu bir toplumda Türklerin yükseltilme arzusu bile yeterince siyasi bir hedef oluşturmuştur (Üstel, 1997: 70). Ayrıca Türk Ocağı ile İTF arasında organik bir ilişki olduğunu savunanlar vardır. Bu görüşe göre ocaklar bu partinin ideolojik alanda rehberliğini üstlenmiş, onun maddi ve manevi desteğinden yararlanarak yeni şubeler açmayı başarmıştır. Bir başka yaklaşıma göre ise Türk Ocağı bu ilk dönemlerde görelî özerkliğini korumayı başarmıştır. İttihatçıların Türk Ocağına nüfuzu daha sonra Ziya Gökalp ile olmuştur. İttihat ve Terakki önce ocakları Merkez-i Umumi'nin birer kültür şubesi halinde tutmak istemiş, I. Dünya Savaşı sonlarında ise siyasi bir rakip gibi görme eğilimi güç kazanmıştır (Üstel, 1997: 79).

3.1. Türk Ocakları 1918 Yılı Kongresi

1918 yılı kongresinde *Türk Ocağı* 35 şube ve 2005 üyeye sahiptir ve çoğu savaşa gitmiştir. Kongre 150 kişiyle toplanır. Kongre sonrası etkili bir telkin ve içtima çalışması başlar. Düzenli konferanslara planlanır, konuşmacılar arasında Ocak karşıtı olanlar da yer almaktadır. Konferanslar sonrası açık tartışmalar yapılmaktadır. Türk Ocağı üyelerinden bir kısmı 18 Mart 1918 de *Köycüler Cemiyetini* kurmuşlardır. Bu hareketin amacı, Türk Ocağı içinde "*Halka Doğru*" gitmek; Anadolu'ya köycülük hareketi yaklaşımıyla örnek köyler kurarak, doktor, öğretmen, mühendis, ziraatçılardan oluşan köycülerle Anadolu için yeni bir hayatın tesis edilmesini sağlamaktır. Hareketin başkanı merkezde *Halide Edip* olmuştur.

Ocaklar 12 Ocak 1920 tarihinde işgal kumandanlığınca kapatılmıştır. Cumhuriyetin ilanından hemen önce ise Türk Ocağı'nın Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hızla örgütlenmeye başladığını görüyoruz. Bu dönemde *Türk Yurdu* dergisi yeniden yayımlanmaya başlamıştır. Ayrıca Ocağın sesini İstanbul'da *Yeni Mecmua*, Adana'da *Altın Yurt*, Sinop'ta *Türk Bahçesi* duyurmaktadırlar. Cumhuriyet dönemi sonrası ocakların örgütlenme faaliyetlerinde önemli bir aşama teşkil eden İstanbul Türk Ocağı Kongresi 29 Temmuz 1923'de yapılmıştır.

3.2. Türk Ocakları I. Umumi Kongresi (1924)

Kongre 23-24 Nisan 1924'de toplanmış ve milletvekili, asker-sivil yüksek bürokratlardan oluşan 64 delege katılmıştır. Başkan *Hamdullah Suphi* konuşmasında; Türk Ocaklarının lisan hudutlarını istilalara karşı korumakla belirlenen, manevi Türk vatanının bekçiliği ve Türk Devriminin bekçiliği olmak üzere iki temel görevi olduğunu ve özellikle kayıtsız şartsız millet egemenliği ilkesinin, korunması gereken “devrimler” arasında ilk sırayı aldığını vurgulayarak, bütün Türklüğe ve yeni Türk Devletine karşı tutumunu dile getirmiştir (Üstel, 1997: 146). Ayrıca Türk milletini teşhiz etmek, ikaz etmek amacıyla “*milliyet siyaseti*” güdüldüğünü ve ocakta yasak olanın “*zümre ve fırka siyaseti*” olduğunu belirterek, siyasete ilişkin (kısmen yeni olan) tutumunu belirtmiştir. Diğer bir yeni yaklaşıma göre, uzman encümenler vasıtasıyla ocaklarda iktisat, sağlık ve spor gibi alanlarda faaliyet gösterilecektir. Spor, ocak kayıtlarında ilk kez bu anlamda geçmektedir. Bu konu ayrıca Türk Ocağı Yasası 2. maddesinde nizamnameye sokulmuştur. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in kongre nedeniyle yaptığı açıklamada sarf ettiği, “*Milletin bütün müstakbel ümitleri Türk Ocakları etrafında toplanmış olan Türk gençliğine matuftur*” (Üstel, 1997:159) sözleri büyük önem taşımaktadır.

3.3. Türk Ocakları II. Kurultayı (1925)

Doğuda isyan ve sıkıyönetim nedeniyle 1925 yılı Cumhuriyet için zor ve hareketli bir yıl olmuştur. *Şark İstiklal Mahkemesi*'nin kurulması, suçluların yargılanması ve cezalandırılması, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*'nın kapatılması, şapka ve kıyafet kanunu kabulü, Musul sorunu bu yıla damgasını vurmuştur. Türk Ocağı gelişmeler karşısında izlediği politika ile *Hükümet-i Cumhuriyye*'nin yanında olduğunu göstermiş irticaya karşı mitingler düzenlemiştir. 1925 yılı Türk Ocakları'nın hükümet politikası ve buna bağlı olarak *Cumhuriyet Halk Fırkası* ile bütünleşme sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır (Üstel, 1997:166). Yine aynı yıl Türk Ocakları'nın *Halkevleri*'ne dönüşmesi yönünde bazı görüşlerin ortaya atıldığını görmekteyiz. II. Kurultay 23 Nisan 1925'de yapılmış, 85 delege yer almıştır (Üstel, 1997: 170).

3.4. Türk Ocakları III. Kurultayı (1926)

İlk toplantısını 23 Nisan 1926'da yapan III. Kurultay'a 109 delege katılmıştır. Okunan yıllık faaliyet raporu; önceki yıl 135 olan şube sayısının 217'ye ve üye sayısının da 30.000'e yükseldiğini ve gelişmenin daha ziyade Doğu ve Güneydoğu'da gerçekleştiğini göstermiştir. Kurultay beklenenden uzun (5 gün) sürmüş, ayrıntılı tartışmalar yapılmıştır. Kültür (Hars) çalışmalarının yetersizliği vurgulanmıştır. Dil konusunda Türkçe'nin yerleşmesi için daha yoğun çaba ve yasal önlemler alınması üzerinde durulmuştur. *Reşit Galip*, Türk Ulusunun çağdaş uygarlık düzeyine erişinceye kadar Türk Ocaklarının faaliyette bulunacaklarını belirtmiş, her şubede İdare Heyetine bağlı olarak; İrşat ve Tenvir, Temsil, Spor, Müzik, Sıhhi Muavenet, Köylüye Yardım adları altında toplam 6 heyetle faaliyetlerin sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Türk Ocakları Terbiye-i Bedeniyye Programı hazırlanmış ve çalışmalar bu program doğrultusunda düzenlenmiştir (Üstel, 1997: 225).

Bu program yayınlandığında Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ) kurulalı hayli zaman geçmişti. Ancak Türk Ocağı spor konusuna ilk defa ayrıntılı bir programla girmektedir. Bu durum TİCİ ile farklı koridorlarda spor alanında etkinlikte bulunmak isteği olarak değerlendirilebilir.

3.5. Türk Ocakları IV. Kurultayı (1927)

23 Nisan günü 170 delegenin katıldığı Kurultay, başkanlık seçimi ile başlamıştır. Aynı yılın 21 Mart günü Ankara'da yeni *Türk Ocağı* binasının temel atma töreninde *Başşekil İsmet Paşa* yaptığı konuşmada “*Millet fikriyle biz bütün mesaimizi vatan hudutları dâhilinde feyyaz bir istikamette teksif imkânı buluyoruz*” sözleriyle Türk Ocaklarının faaliyet alanı sınırlarını çizmiştir. Hamdullah Suphi de, *Türk Ocakları*'nın “*İnkılâpçı ve Cumhuriyetçi hükümetin mesaisine kendi mesaisini ilave ederek çalıştığını*” vurgulamıştır (Üstel, 1997: 231). Yine Akçura, Kurultaydan hemen sonra Hukuk Mektebi'nde verdiği konferansta “*Türkçülük fikri, yarım asır evvel nihayet birkaç kişinin dimağ ve kalplerinde (...) bir nazariyeden ibaret idi. Bu nazariye o zamanlar muhite o kadar yabancı idi ki taraftarı olanlar, onu açıkça yazmaktan bile çekiniyorlardı. Hâlbuki bugün o fikir tahakkuk etmiştir. Türkçülük fikrinin tahakkuk ettiren dahi Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır.*” demektedir. Bu gelişmelerden sonra Türk Ocağı nizamname değişikliği ile “*CHF ile devlet siyasetinde beraber*” olduğunu açıklamış daha sonra ise CHF'nin “*murakabesi altında bir kuruluş*” sayılmıştır.

3.6. Türk Ocakları V. Kurultayı (1928)

Türk Ocakları 5. Kurultayı 28 Nisan 1928'de başlamıştır. Seçilen Merkez Heyeti üyelerinin CHF ağırlıklı bir heyet tarafından oluşturulması CHF'nin Ocaklara karşı başlattığı denetleme çabasının anlatımıdır. Dil, kültür ve yönetim konularına ilişkin tartışmalar yine yoğundur. *Türk Yurdu Dergisi*'nin yeni düzenlemesinde aylık “*Ocak Haberleri*” başlıklı bölümün dışında *gençlik* ve “*bedenî terbiye*”ye ilişkin yazılara ağırlık verilmesi de dikkat çekmektedir. Selim Sırrı (Tarcan), *Türk Ocakları Merkez Heyeti*'ne verdiği ve *Türk Yurdu*'nda “*Türk Ocakları ve Bedenî Terbiye*” başlığı altında yayınlanan raporda, “*Çekoslovakya'daki Sokol teşkilatını incelemek ve buradan faydeli dersler almak Ocaklar için lazımdır itikadındayım. Maalesef sıhhat-i umumiyesi pek yerinde olmayan milletimize bazen gıda, bazen deva mahiyetinde olan jimnastiği verecek yere, kuvvetli doz da spor verecek olursak farkına varmadan, iyilik yapalım derken fenalık etmiş oluruz. Sokolların Çekoslovaklar'da yaptığını, bizde Türk Ocakları yapabilir. Zaman kaybetmeden Ocaklar jimnastik teşkilatına başlamalıdır. Ocaklarda faaliyet-i bedeniyeye bir zevk, bir eğlence, bir distraksiyon mahiyetinde değil, milli bir vazife şeklinde tatbik edilmelidir*” demektedir (Bkz. Üstel, 1997: 296). Selim Sırrı'nın *Türk Ocakları*'na önerileri arasında; Hamdullah Suphi'nin *Çapa Kız Muallim Mektebi* yakınında inşa ettirdiği “*Beden Mabedi*” örneği doğrultusunda parasal olanağı olan şubelerin jimnastik salonu yapmaları, Maarif'in düzenlediği kurslarda yetişen beden terbiyesi öğretmenlerinin gözetimi altında ve belirli program dâhilinde Ocak üyelerine sabah ve akşam jimnastik kursları düzenlenmesi, Genel Merkezce saptanacak bir günde, Ocak jimnastikçilerinin yılda bir kez “*Jimnastik bayramı*” yapmaları da vardır (Üstel, 1997: 296).

3.7. Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı ve Ocakların Kapatılması (10 Nisan 1931)

1930 Kurultayı öncesi Türk Ocakları 250'yi aşan şubesi 30.000'i aşkın üyesi ile gücünün doruğuna ulaşmıştır. Tek parti rejimi ile mahalli düzeyde önemini koruyan Türk Ocakları arasında, tepedeki yakınlaşmaya karşı, belli bir muhalefetin varlığı söz konusudur. Kemalist İktidar, Jön Türkler döneminden kalma sivil toplumun son kalıntılarını ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Bu amaçla Türk Ocaklarının, arkasından da Türk Muallimler Birliği ve Mason Dernekleri'nin faaliyetlerine son verilmiştir. Türk Ocaklarının kapatılmasında dış etkenlerin rolü de vardır tezi Ocakların "Turancı" eğilimlerinin, iyi ilişkiler içinde bulunduğumuz SSCB tarafından kendi varlığına karşı tehdit olarak algılanması noktasında yoğunlaşmaktadır. 1930-1931 dönemi SSCB'nin Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi bu konuda Tefik Rüştü (Aras) Bey'i uyarmıştır. 1930 yılında sonra Türk Ocaklarının milliyetçilik anlayışı, sol muhalefet tarafından da gündeme getirilmiştir. Bazı Ocak üyelerinin Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilişkiye girmeleri, H. Suphi'nin CHF'ye karşı yer yer çoğulculuğun ve düşünce özgürlüğünü savunan konuşmaları, kapatılma sürecinde önemli rol oynamıştır. Kapatma CHF'nin genel mantığı ile tutarlıdır. Gerçekte Halkevleri, Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi gibi uygulamalar CHF'nin bir yandan tüm güçleri tek bir merkezde toplama ve olası muhalefet odaklarını ortadan kaldırma çabasının, öte yandan da kültürel hayatı partinin ideolojisi doğrultusunda yönlendirme isteğinin bir anlatımıdır. Türk Ocakları'ndan sonra açılan Halkevleri'ne tüm Ocak üyelerinin doğal üye olarak kabul edilmesi, CHF'nin gerek üye sayısı gerekse şubeleriyle oldukça geniş ve hazır bir kitle örgütünden yararlanması gibi pratik bir amaca hizmet etmiştir (Üstel, 1997: 403-4).

Sonuç olarak; CHF 1925 ten başlayarak Türk Ocakları ile önemli bir yakınlaşma sürecine girmiş, 1927 Kurultayında yakınlaşma perçinlenmiştir. Bu dönemden sonra kapatılma tarihine kadar Ocaklar çalışmalarının etkinliğini ve yoğunluğunu arttırmışlardır. Bütün bunlara rağmen; yukarıda açıklanan siyasal ve kültürel nedenlerle CHF toplumdaki değişimi daha hızlı ve organize bir hale getirmek için kendi öz örgütünü "Halkevleri"ni kurmayı daha uygun görmüştür.

4. Halkevleri

Genç Türkiye Cumhuriyetinin kültür atılımları, laikleşme ve batılılaşma politikaları içinde Halkevleri özgün yapılarıyla başlı başına bir yer tutar. Halkevleri; Cumhuriyet yönetiminin dünya görüşünü aydınlar ve mahalli önderler aracılığıyla halka götürme, yaygınlaştırma, tanıtma ve toplumun kültür yapısını canlandırma denemesidir (Katoğlu, 2002: 433).

Ulus devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, milletin oluşturulması çabası başlamıştır. Uluslaştırma türdeş olmayanları, yeni kavramlar ve değerler etrafında türdeş kılma çabasıdır. Cumhuriyet yöneticileri, kendi istedikleri doğrultuda, yeni değer yargılarıyla yüklü bir birey ve ulus inşasına girişmiştir. Halk inkılaplar aracılığıyla

uluslaştırılmaya çalışılmıştır. İnkılâpları halka benimsetmek için çeşitli yollar arayan devlet yeni projeler ve yeni kurumlar geliştirmiştir (Akyay, 1999). Genç kitleleri zorunlu eğitimle uluslaştırmaya çalışan devlet, yetişkinleri de hedeflenen “vatandaş” olmaları için yollar aramış ve halkevlerini kurmuştur. Halkevlerinin kuruluşundaki en önemli saiklerden bir tanesi de Kemalist İnkılâbı'nın kitlelerin bilincinde ve gönlünde yeterince yerleşmediği düşüncesiydi. Serbest Fırka deneyiminin öğrettiklerinin bu düşüncüyü desteklediği düşünülmekteydi. Bu nedenle Kemalist İlkeleri yaymak son derece önemli bir amaç olarak belirdi. Dolayısıyla “*tüm ulusal güçleri birleştirme*” yolunda partinin baskı ve kontrolü sıklaştırılmalydı. Halktan rejime yeterli desteğin gelmemesi durumu özellikle nüfusun yüzde 80'lik bölümünü oluşturan köylü kesimi için geçerliydi. Halkevlerinin köycülük ideolojisine vurgusu da tam bu bağlamda oluştu. Sıkça söylendiği gibi halkevlerinin yetişkinler için eğitim merkezleri olarak algılanmaları da aynı bağlamda değerlendirilmelidir. Aslında 1930'larda birçok Avrupa ülkesinde bu konuda eğitim merkezleri kurulmuştu (Karaömerlioğlu, 2001). Özellikle İtalya, Almanya ve Çekoslovakya'daki başarılı deneyimler Türk aydınları için ilham kaynağı oluyordu (Çeçen, 1990: 91). Halkevlerini açma düşüncesinin gelişmesinde Türk Ocakları önemli bir yere sahiptir. 1930-1931 yılları arasında ocaklarda gerçekleştirilen konferanslar bir bakıma halkevlerini açma düşüncesinin zeminini hazırlamıştır. Bu düşüncenin gelişmesini etkileyen konferanslardan başlıcaları Vildan Aşır (*Halk Terbiyesi ve Spor*), Hamit Zübeyr (*Halk Terbiyesi*), Yusuf Akçura (*Alman ve Çek Milliyetperverliğinin Temelleri*), Selim Sırrı (*Sokol Teşkilatı*), Vildan Aşır (*Sokol Teşkilatı*) tarafından verildi (Üstel, 1997: 391-2). Ocaklarda düzenlenen bu konferanslar bir bakıma ocakların kapanma ve halkevlerinin açılma sürecinde etkin olmuşlardır.

4.1. Halkevlerinin Kuruluşu

Halkevlerinin kuruluşu için Gazi Mustafa Kemal, *CHF Kültür ve Gençlik Teşkilatı*'ndan sorumlu idare heyeti azası *Reşit Galip*'i görevlendirmiştir. Reşit Galip 1931 yılının başlarında bu konuda katkı verecek aydınları Türk Ocağında bir toplantıya çağırır (Çeçen, 1990: 110). Toplantıya *Reşit Galip*, *Servet Süreyya Aydemir*, *Recep Peker*, *Ali Rana Tarhan*, *Hasan Cemil Çambel*, *Ziya Cevher Etili*, *Münir Hayri Egeli*, *Cevdet Nasuhi*, *İsmail Hüsvrev Tekin*, *Hamit Zübeyr Koşay*, *Sadi Irmak*, *Behçet Kemal Çağlar*, *Vildan Aşır Savaşır* katılmışlardır. Görüşmelerden sonra oluşan bir komisyon, Tüzük tasarısı hazırlar ve *CHF* sekreteri *Recep Peker*'e sunar. Türk Ocakları 10 Nisan 1931 günü olağanüstü kurultayı ile feshedilir, tüm gayri menkulleri *CHF*'ye devredilir (Üstel, 1997: 359-404). Bu çalışmalar tamamlandıktan sonra Halkevlerinin kuruluşu için uygun zemin hazırlanmış olur.

4.2. Halkevlerinin Açılışı

Halkevlerinin resmi açılışı 19 Şubat 1932 Cuma günü yapılmıştır. Açılış konuşmasında Gazi Mustafa Kemal, yetişkinlerin eğitimi ile desteklenip tamamlanmayan bir eğitim sisteminin, hiçbir zaman milliyetçi hedeflere ulaşamayacağını söylemiştir

(Tütengil, 1983: 87). Halkevlerinden sadece kitleleri yönlendirmek ve dönüştürmek beklenmiyordu. Aydınlar da önemli hedefti, onlar harekete geçirilerek kitlelerin bilinçlendirilebileceği umulmaktaydı. Aydınlar ve elitler arasında Kemalist İnkılaplara karşı şevk ve heyecanın eksik olduğu düşünülüyordu. Devletin aydınlar arasındaki etkisinin ve nüfusunun ciddi bir şekilde genişletilmesi, onları ataletten kurtarması gerekiyordu (Çağlar, 1937). Halkevlerinin aydınlarla halkın, şehirliyle köylülerin buluşup kaynaştığı bir köprü olarak düşünülmesi doğaldır. Böylece bu gruplar arasında var olduğu sayılan uçurumun büyümesi önlenemez ve gruplar bir birine yaklaştırılacaktı (Çeçen, 1990: 123).

4.3. Halkevlerinin Çalışmaları

Halkevleri kendisinden beklenen işlevleri dokuz kol oluşturarak yerine getirmeye çabalamıştır: Dil ve edebiyat, ar (sanat), gösteri, sosyal yardım, halk dershaneleri ve kurslar, kütüphane ve yayın, köycülük, tarih ve müze, spor kolu. Halkevleri açılması için bu dokuz koldan en az üç tanesi kurulmalı ve çalışmalıydı. Şubelerin görevleri ana yönergede tanımlanmıştır. Bu görevler doğrultusunda halkevleri halk eğitimine ilişkin işlevlerini yerine getirmek için yoğun bir çalışma sürecine girdi. Görev zorlu koşullar ve imkânlar yetersiz idi. Halkevleri -*Türk Ocaklarından farklı olarak*- devletin tüm olanaklarından yararlanmış ve desteklenmiştir. Ancak Ocakların kapatılması sonucunda azımsanmayacak bir kitlenin gizli muhalefeti sonucu “tüm güçlerin birleştirilmesi” konusunda zafiyet oluşmuştur. Muhafif güçler koşulları uygun gördüğünde ayrı örgütlenme şekillerine yönelmişlerdir. Halkevlerinin faaliyetlerini destekleyecek devlet kurumlarının oluşturulması sonucunda çalışmalarının etkisi giderek artmıştır.

1932 yılında açılan Halkevlerinin şube sayısı ilk yıl 34 iken, bu sayı 1934'te 80, 1936'da 136, 1938'de 210, 1939'da 373'e yükselmiştir. 1940'da Halkevi olmayan mahalle ve köylerde Halkodaları açılmaya başlanmıştır. 1942 de Londra Halkevi açılmıştır. 1950 yılında Demokrat Parti (DP) iktidara geldiğinde Halkevlerinin sayısı 478, halk odalarınınki ise 4322'dir.

4.4. Halkevlerinde Spor Kolu Çalışmaları

Spor kolu halkevleri öğreneğinde en çok yer alan şubelerden biridir. Gençlik ve ulusal eğitim çalışmalarının bir parçası olarak görülen spor ve beden eğitimine karşı ilgi uyandırmak ve bunları bir kitle hareketine getirmek amaçlanır. Spor şubesinde milli sporlar olarak *güreş, yağlı güreş, ath cirit, avcılık, binicilik* desteklenir. Aynı zamanda *boks, eskrim, yüzme ve kürek* sporlarına da yer verilir. Denizlerle çevrili olan ülkemizde herkesin yüzme bilmesi gerektiği vurgulanır. Bisiklet gezileri düzenlenir. *Garplı sporlar, tenis, eskrim* yapılır. Yurttaşlara modern sağlık anlayışının esasları olan *ev ve oda jimnastiğini* öğretmek ve bunun günlük yaşamın en lüzumlu bir aracı olduğuna herkesi inandırmak şubenin en önemli görevidir (Yeşilkaya, 1999:100).

4.5. Türkiye Sporunda Yeni Arayışlar

1930'da Dünya İktisadi Buhranı'ndan sonra devletin ekonomide liberal politikaları terk edip, devletçi politikalara bağlanması sürecinde Türkiye'de spor politikasında da değişik düşünceler filizlenmiştir. Halkevleri yetişkinlerin eğitimine yön verirken, çocuk ve gençlerin bedeni gelişmeleri de unutulmamalıydı. Beden terbiyesine ve spora ayrılan ödenekler yükseltilmiş, halkı spor yapmaya teşvik eden girişimlerde bulunulmuştur. Bu sırada spor kamuoyunun daha çok ilgisini çekmeye başlamıştır. CHF bu süreçte TİCİ'nin çalışmalarını incelemeye almıştır. Partinin spora bakışı TİCİ ile çelişmektedir. Zira TİCİ yarışma ve performans eksenli sporun örgütü olarak çalışmaktadır; üstelik 1924'ten sonra 1928 olimpiyatlarında da umut edilen sonuçlar alınmamıştır. TİCİ'nin çalışma düzeni ve disiplini eleştiriliyordu. TİCİ idaresinin merkezleştirilmesi ya da orduya bağlanması ve ordunun büyük birliklerinin olduğu yerlerde TİCİ'nin yerel şubelerinin açılması bile düşünülmüyordu (Akın, 2004: 64-65).

Devlet daha önce İttihat ve Terakki Partisi dönemindekine benzer gençlik ve spor örgütlenmesi konusuna eğildi. Tarih tekerrür ediyordu; yeniden Alman uzmanlardan yararlanma yoluna gidildi. *Dr. Goenther* dağcılık eğitiminin ıslahı için Türkiye'ye davet edildi ve bu doğrultuda bir rapor verdi. Bundan birkaç yıl sonra *Leipzig Üniversitesi*'nden *Hermann Altrock* Ankara'da bir Beden Terbiyesi Enstitüsü kurulması için çalışmalar yaptı. Son olarak yine 1933 yılında Alman Sporunun mühendislerinin başında gelen *Carl Diem* bu çalışmalara katıldı. Türkiye'yi gezdi; yapıyı, koşulları inceledi ve detaylı bir rapor verdi (Akın, 2004: 70,71).

Carl-Diem'in raporu Türk spor tarihi için çok önemlidir. Türkiye'de sporun yeniden yapılanması bu doğrultuda tesis edilecektir. İlk olarak Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü Beden Terbiyesi Şubesi kurulmuş (1932) ve 1933 başlarında faaliyete geçmiştir. Spor alanında yaşanan hareketlilik 1935 yılı CHP IV. Kurultayında doruk noktasına ulaşmıştır. Kongrede Spor ve Gençlik organizasyonu meselesi kapsamlı ve ayrı bir madde olarak yer aldı. Ayrıca Parti-Devlet bütünleşmesi olarak adlandırılan süreç, daha merkezi daha düzenli ve tek renkli bir spor örgütlenmesine giden yolu açtı. Böylece Parti-Devlet'in fiziki kültür alanındaki mutlak kontrolünü meşrulaştırmayı sağlayan atmosferi yaratmıştı (Akın, 2004: 72,73). Bu gelişmelerden sonra Nisan 1936'da sekizinci kongresinde TİCİ yoğun tartışmalardan sonra ismini Türk Spor Kurumu (TSK) olarak değiştirdi. Yeni bir nizamname hazırlandı, kongre emekli General *Ali Hikmet Ayerdem*'i TSK genel başkanı seçerek çalışmalarını sonlandırdı. TİCİ'den TSK'ya doğru gerçekleşen dönüşüm, beden terbiyesi ve spordan beklenen nihai faydalara bir an önce ulaşmak amacıyla, spor sisteminin verimliliğini arttırmayı hedefleyen temel bir dönüşüm olarak yorumlanabilir (Akın, 2004: 74).

Türk Spor Kurumu döneminde her il ayrı bir spor bölgesi olarak saptandı ve bölge spor heyetine o bölgedeki bütün spor işlerini TSK prensipleri doğrultusunda koordine

etme görevi verildi. Resmi spor tarihçiliğimizde TSK dönemi her zaman TİCİ dönemine göre daha başarılı bir dönem olarak yorumlanmıştır. Gerçekten TSK döneminde spor sistemi Kemalist fiziki prensipler doğrultusunda daha geniş ölçekte işlemeye başlamıştır. TSK döneminde spor programlarının, organizasyonların ve spor tesislerinin sayısında gerçek bir artış görülmüştür. Ülkenin ilk gerçek stadyumunun inşaatı başlamış ve Ankara 19 Mayıs Stadyumu 1936 yılı sonunda açılmıştır. Ancak 1937 yılının başlarından itibaren bu kurum da sorgulanmaya başlanmıştır CHP elitleri kuruma rağmen, spor davasında hedeflenen meşruiyete, verimliliğe erişilemediğini ve partiye bağlı olması nedeniyle sporda meydana gelen olumsuzlukların partiyi yıpratıldığını açıkça dile getirmeye başlamışlardır. Sonuçta 29 Haziran 1938 tarihli yeni *Beden Terbiyesi Kanunu*'yla gençlik ve spor işleri parti kontrolünden devlet kontrolüne bırakılmıştır. Böylece yeni bir dönem başlamıştır.

Çeşitli gözlemciler göre yeni Beden Terbiyesi Kanunu Rahmi Apak tarafından hazırlanmıştı. Herbert Riedel'e göre Apak'ın incelemeleri sonucu yeni spor sistemi için Alman Gençlik Teşkilatı "Hitler-jugend" ve İtalyan Gençlik Teşkilatı "Ballila"nın hukuki yapısı örnek alınmıştı (Akt.: Akın, 2004: 77). Doğal olarak Avrupa'da savaş rüzgârlarının güçlendiği bir dönemde hazırlanan yasada askeri beklentilerin yer alması yadrganmamalıdır. Ancak yasada yine de daha çok Carl Diem'in raporunun izleri ve kurgusu yer almıştır. Yeni yasanın 1. Maddesi gereği 22 Ekim 1938 günü *Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü* kurulmuştur ve başkanlığına *Tümgeneral Cemil Tahir Taner* atanmıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında siyasi elitler bir yandan Türkiye'nin tarafsızlığını korumaya bir yandan da var güçleriyle orduyu ve milleti savaşa hazırlamaya çalışıyordu (Akın, 2004: 158). Bu yüzden I. Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi Almanya'daki gençlik teşkilatları örneği esas alınarak; "başbuğ ilkesi" (*Führer prinzip*) modeline göre teşkilatlanılmış, başına direktör olarak Cemil Tahir Taner orduyla koordinasyonu sağlamak amacıyla getirilmiştir (Akın, 2004: 158). *Beden Terbiyesi Kanunu* ve *Beden Terbiyesi Mükellefiyeti* uygulaması *millet-i müselleha* fikriyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Kanununun 4. Maddesine göre: Gençlerin boş vakitlerinde gençlik gurupları ya da kulüplerine girmeleri ve beden terbiyesi faaliyetlerine katılmaları zorunlu tutulmuştur. Gençlik kulüplerine katılması beklenenler ise daha çok eğitim sisteminin dışında kalan gençlerdir. Beden terbiyesi mükellefiyetinden beklenen "şehirlerde, köylerde ve kasabalarda türlü karmaşanın içindeki gençlerin zayıf adalelerini her an muktedir olan gençliğin kuvvetli adalelerine dönüştürmesiydi". Kulüpler bu mükellefleri manga, takım, bölük gibi guruplara ayırarak idman yaptıracaktı. Böylece spor kulüpleri gençlik ve ordu arasında bir kademe oluşturuyordu. Bu nedenle kulüpler sadece "sporla" değil, diğer beden terbiyesi faaliyetleriyle de ilgilenmeliydi ve isimlerinde "spor" yerine "idman" kelimesini kullanmalıydı.

Beden terbiyesi faaliyetleri mecburi olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayrılmıştı. Buna göre mecburi faaliyetler 1. *Jimnastik*, 2. *Atletizm*, 3. *Hentbol*, *Voleybol*, *Basketboldan biri*, 4. *Yüzme ve Denizcilik*, 5. *İzcilik*, 6. *Dağcılık ve Kayakçılık* idi. Mecburi olmayan faaliyetler ise 1. *Futbol*, 2. *Güreş ve Boks*, 3. *Bisiklet ve Motosiklet*, 4. *Tenis*, 5. *Eskrim*, 6. *Yelken ve Kürek*, 7. *Ağır Jimnastikler*, 8. *Halter* idi. Mecburi olmayan beden terbiyesi hareketleri arasında da

milli müdafaa yönünden pek çok faaliyet olmasına rağmen ilk gruptakilerin en ucuz ve ilave ekipman yada tesis gerektirmesine özen gösterilmiştir (Akın, 2004: 164). Bu mecburi hareketleri yaptıran eğiticilerden, mükelleflere *kusursuz bir esas vaziyeti, çevik ve muntazam dönüşler, iyi bir hiza, güzel yürüyüş ve bilhassa çeviklik* kazandırmaları istenmiştir (Akın, 2004: 165). Ayrıca mükelleflerin programının içeriği ve ana hatları ayrıntılı olarak yazılmıştır. *Çift, çapa, orak, harman* gibi iş yapanlar iş devamınca izinli sayılmışlar, ancak diğer 12-45 yaş erkekler ve 12-30 yaş bayanlar katılmaya zorunlu tutulmuşlardı. Doğudaki dokuz vilayet mükellefiyet dışında tutulmuşlardır. Bu kitlelerin eğitimi için yurt çapında 470 gençlik kulübü, 689 gençlik gurubu tesis edilmiştir. 88.153 kişi faaliyet içine alınmıştır. Beden terbiyesi ve sporun milli verimliliği artırmak için kullanılmasının iki temel hedefi vardır: *Halkı manen ve fiziken milli müdafaa hazırlamak, iktisadi kalkınma ve endüstriyel gelişme yolunda gerekli özellikler ile donatmak*. Ekonomik faydacılık zihniyeti erken Cumhuriyet döneminde, sosyal ve kültürel bütün politikalara sirayet etmiş ve onları biçimlendirmiş temel faktörlerden biridir. Ancak beşeri sermaye üzerindeki etkileri en dolaysız alanlar olduğu için sağlık ve eğitim, bu iktisadi rasyonalite mantığından en çok etkilenen iki alan olarak karşımıza çıkar (Akın, 2004: 171). Sağlık ve eğitim ya da sağlık eğitimi Almanya'da olduğu gibi "*verim toplumu*" (*Leistungsgesellschaft*) yaratmanın en kestirme yoluydu. Yakın ilişki içinde olunan Sovyetler Birliği'nde "*Fizik-Kültür*" hareketi de aynı şekilde kullanılmış ve etkili sonuçlar vermiştir.

Halkevlerinde spor kolu çalışmaları 1932-1936 yılları arasında; Türk Ocaklarının Spor Heyetlerinden devraldığı birikime bazı ilaveler yapılması şeklinde gelişmiştir. Zira Ocağın son yıllarında Vildan Aşır ve Selim Sırrı'nın tavsiyeleri Halkevlerindeki spor kolları çalışmalarının planlanmasında belirleyici olmuştur. Ancak kol çalışmalarına yer veren şube sayıları katlanarak arttığından, katılımcı sayısı da yükselmiştir. Bu dönemin dominant spor örgütü olan TİCİ'nin çalışmaları özellikle İstanbul'da olmak üzere bazı büyük kentlerde gelişmiştir. Elit sporun gelişip teşvik görmesi TİCİ organizasyonunun özünü teşkil ediyordu. Oysa kurgu Halkevlerinde fiziki-kültür çalışmalarına ve batının seçme sporlarının yaygınlaştırılıp, böylece batıcı bir bakış açısının oluşturulmasına dönüktür. Bu iki farklı bakış açısı TİCİ kapandıktan sonra da kısmen sürmüştür. Bu defa 1936 yılında kurulan TSK, Halkevlerinin çalışmalarını dar bir çerçeveye sıkıştırmıştır. TSK'nın hazırlayıcısı olan *Rahmi Apak* ortaya çıkan fiili durumu değerlendirirken, "*Türk Spor Kurumu adında bir teşkilat yapılmışken ve her türlü spor için direktif ve karar vermek salahiyeti yalnızca onun işi olmak lazım gelirken, acaba Halkevlerimize neden spor için ödev ayrılmıştır?*" diye sormakta ve kendisi buna yanıt arayarak; Halkevine spora ilişkin olarak yüklenen görevlerinin elinden alındığını ve artık, sporda doğrudan değil TSK'yı dolaylı destekleyecek bir hizmetle sorumlu olabileceğini ifade etmektedir (Apak, 1936). Bu bakış açısı ile TSK teşkilat yapısı içinde Halkevleri spor kolu artık bir hobi ve alışkanlık yaratma işlevinin dar sınırları içinde görülmektedir. Bir anlamda Halkevleri günümüzdeki özel jimnastik-fitness salonları gibi görülmektedir.

4.6. Kapatılmaya doğru Halkevleri

1938 yılında çıkarılan *Beden Terbiyesi Kanunu*'nun 14. Maddesi: “Halkevleri, kendi mensuplarına ve arzu edenlere kapalı veya açık salonlarda *Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü* ile müşterek olarak tertip edilecek programlara göre jimnastik, eskrim, güreş, yürüyüş, salon oyunları ve milli rakslar gibi *Beden Terbiyesi hareketleri yaptırabilir*” şeklinde düzenlenmiştir. Bu madde Türk Spor Kanunu ile daha önce ortaya çıkan olumsuzluğu sürdürmüştür. Böylece Halkevlerinin *Beden Terbiyesi* içindeki etkinliğine bir bakıma son verilmiştir. Kanunu bu anlamda eleştiren *Nüzhet Baba*, “Bugünkü vaziyetinde *Halk evlerimizin birer Spor Kulübü ve teşekkülü halinde icra-i faaliyet etmeyecekleri anlaşılıyor. Halbuki Spor deyince ilk değilse de ikinci akla gelen müsabakadır. Halkevleri mensupları sadece aralarında müsabaka yapabilseler de, hariç teşekküllerle müsabaka yapamadıkları takdirde, faaliyetlerinin yarından fazlası baltalanmış olacaktır*” demiştir (*Nüzhet Baba*, 1938). *Nüzhet Baba* kanununun 14. Maddesini eleştirirken, spor uzmanı *Nizamettin Kırşan* ise *Ankara Halkevi* ve *İstanbul Halkevinin* çalışmalarını övmesine rağmen 14. Maddeyi haklı gösterecek yorumlarda bulunarak: “*Halkevleri Nizamnamesinde bu kolların mesai direktifini veren maddelerin sarahatine rağmen, mesailerini büsbütün başka çığırda güde gelmektedirler. Mesela Halkevi takımı diye futbol takımı teşkil edip, komşu takımlarla bu takımı savaştırmak ve kulüplerle rekabet yolunu tutmak... Elbette Halkevlerinin spor kollarından beklenen sportiffaaliyetlerinden değildir*” demiştir (*Kırşan*, 1938). Bu söyleme göre Halkevleri Spor anlayışının özellikle karşı çıktığı futbol, bir bakıma Halkevleri Spor Kolları'nın sonunu hazırlamıştır. Artık Halkevleri 14. Maddede gösterilen alanlarda, Genel Direktörlükle müşterek olarak beden terbiyesi yaptırabilecektir. Kuşkusuz ki Halkevlerinin yurt düzeyinde yayılmış şubeleri, üyeleri, katılımcıları ve tesisleri bir süre daha kullanılacak idi ancak bu ikili yapı içinde spor kolunun gelişebilmesi artık mümkün değildi. Cumhuriyetin fiziki kültür politikaları zaman zaman siyasi elitin kendi içinde de çok sert eleştirilerle karşılaşmıştı. Bu eleştiriler iki gurupta toplanmaktaydı. Birinci grup eleştiri beden terbiyesi ve spor hamlesinin idari yapısı itibarıyla yaygın ve etkili bir fiziki-kültür modeli uygulamayı başaramadığı yönündeydi. İkinci grup eleştiriler projenin eksiğine ya da yetersizliğine değil, varlığına yöneliktir.

Beden terbiyesi ve spor projesinin gelişmesinin önündeki bu yapısal engellerin ötesinde, fiziki kültür hareketinin amaçları ile uygulamaları arasında ideolojik uyumsuzluklar bulunmaktaydı. Yukarıda ifade edildiği gibi pek çok kişi elit sporların teşvikine ve uluslararası başarılar yakalamak için elit sporcular yetiştirilme fikrine karşı çıkıyordu. Bu yaklaşıma göre elit sporculuk gençleri ortak bir ideal etrafında toplamaktan ziyade sadece kendi çıkarları doğrultusunda çalışmaya sevk etmektedir. Ancak spor yöneticilerinin diğer yandan da sporda başarıya, özellikle uluslararası başarıya tutkuyla sarıldıklarını gözlemekteyiz. Şampiyonluklara atfedilen önem ile sporlara kitle katılımı arasındaki bu çelişki dönemin sonuna kadar çözülmeyen kalmıştır. Bu bağlamda rekabete dayalı spor anlayışı Kemalist fiziki-kültür politikalarının temelinde dinamit koymuştur (*Akın*, 2004: 216-219).

4.7. Halkevlerinin Kapatılması

Halkevleri Cumhuriyet döneminde uygulanmış çok önemli bir yaygın eğitim denemesidir. Kentli ve köylü tüm halkın kültürel ve iktisadi düzeyini iyileştirme, muasır medeniyetler seviyesine yükselme, yani batılılaşma girişimidir. Halkevleri Türkiye'de burjuva (yani batılı) hayat tarzının ve kültürünün oluşmasında etkili olmuştur (Çeçen, 1990: 387). Bu kültürün oluşturulması sırasında farklı bakışlar, büyük yıkımlar, çelişkiler ve çatışmalar yaşanmıştır. Türkiye genelinde faydalı çalışmalar yapmasına rağmen tipik bir tek parti kuruluşu olan Halkevlerinin durumu II. Dünya savaşının sona ermesi ve Demokrat Parti'nin faaliyete başlaması ile Halkevlerinin çalışmalarında önemli bir gerilemeye yol açar. Çünkü daha önce CHP saflarında ve Halkevlerinde çalışan birçok bilim ve siyaset adamı Demokrat Parti'ye geçmiştir. Öte yandan 10 Mayıs 1949'da yeniden açılan Türk Ocakları kendi binalarına Halkevlerinin daha önce kanun dışı yollarla el koyduğunu ileri sürerek bu binaları geri ister. 1950'de DP'nin iktidara gelmesi ile Halkevlerinin durumu tamamen sarsılmıştır. TBMM'ye sunulan "Halkevlerinin ve Bazı CHP Gayrimenkullerinin Hazineye İadesi Hakkında Kanun Layihası"nın 9 Ağustos 1951 tarihinde açık oylamayla kabul edilmesi sonucunda Halkevleri binalarına ve binalardaki mallara resmen el konulduğu ve hazineye iade edildiği için Halkevleri de fiilen çalışamaz hale gelmiş yani kapanmıştır.

5. Sonuç

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ile erken dönem Cumhuriyet ilk yıllarına yayılmış olan ve bu dönemi en uzun ömürlü örgütü olan Türk Ocakları ile Cumhuriyet dönemi içinde etkili olan Halkevleri'nde beden terbiyesi, spor ve halk eğitimi çabaları spor politikası perspektifinde incelenmiştir. Bu iki örgüt, birbirinin karşısı gibi görünmekle beraber farklı dönemlerde aynı doğrultuda çalışmalar yürütmüşlerdir. Yine ilginçtir ki çalışmada yer alan bölümleriyle 19'ar yıl sahne almışlardır.

Türk Ocakları ve Halkevleri deneyimlerinde beden terbiyesi ve spordan beklenen, vatandaşların ortalama sağlık düzeylerinin yükseltilmesi ve sosyal, ahlaki normlarının yerleştirilmesi olmuştur. Bu bakışla beden terbiyesi alanının siyasi önderleri tarafından esas alınan faydacı yaklaşımlarıyla sporun ve özellikle futbolun boş zamana yönelik eğlencelik fonksiyonu arasındaki mücadele tarafından şekillendirilmiştir. Bu faydacı yaklaşımlarla spor alanındaki karşıt gelişmelerin arasındaki mücadele sadece Türkiye'ye özgü değildir. Modern, sosyal devletin oluşumu sürecinde farklı ülkelerde benzer durumlar yaşanmıştır. Ancak Türkiye gibi bazı ülkelerde sosyal kontrol altyapısının zayıflığı sebebiyle bu politikalar beklenen sonuçlar alınamamıştır.

Bu gün spor geniş halk kitleleri için yalnızca eğlence fonksiyonlarına indirgenmiştir. Devlet beden terbiyesi ve spor yoluyla beşeri kapitalin ekonomik ve askeri fonksiyonlarını geliştirmek üzere yatırım yapma anlayışını terk etmiştir. Bu durum beden terbiyesinin bu günde sağlık ve beceri bağlamında aynı şeyleri amaçlamadığını göstermez (Akın, 2004: 223). Spor bu gün için elitlere özgü bir işlev görmektedir. Toplumun alt sınıfları pratik spor

aktivitelerinden yalıtılmış durumdadır. Öte yandan spor aynı zamanda iktidar kavgalarının tam merkezinde yer alan çok etkili bir faktör haline gelmiştir. Sporu güç ve iktidar elde etmek için kullananların egemenliklerine bırakmamak gerekir. Sporum içinde bulunduğu durum yeni bir spor alanı ve spor anlayışı arayışını gündeme getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Ahmet, “Kurultay Münasebetiyle”, Hâkimiyet-i Milliye, 25 Nisan 1926, No:1724.
- Akçura, Yusuf, Türkçülük. İstanbul: İlgî Kültür Sanat Dizisi, 2007.
- Akşin, Sina, “Siyasal Tarih (1908-1923)” Türkiye Tarihi, Cilt 4., Çağdaş Türkiye (1908-1923) içinde, İstanbul: Cem Yayınevi, 2002.
- Akın, Yiğit, Gürbüz ve Yavuz Evlatlar. İstanbul: İletişim Yay. 2004.
- Akyay, Suavi, “Bir Uluslaştırma Projesinin Aracı Olarak Halkevleri”, Köprü Dergisi, 68: 48-54, Güz 1999.
- Beşikçi, İsmail, “Türk Siyasal Sisteminde Resmi İdeoloji”, Resmi Tarih Tartışmaları 3, Ed.: Başkaya, F., Çetinoğlu, S. içinde, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2007, 97-128.
- Çağlar, Behçet Kemal, “Halkevlerinde Göze Çarpan Çalışmalar ve Beliren Değerler”, Ülkü, 57, 1937.
- Çeçen, Anıl, Halkevleri, Ankara: Gündoğan, 1990.
- Karaömerlioğlu, M. Asım, “Tek Parti Döneminde Halkevleri ve Halkçılık”, Toplum ve Bilim, 88:163-165, 2001.
- Katoğlu, Murat, “Cumhuriyet Türkiyesinde Eğitim, Kültür ve Sanat” Türkiye Tarihi, Cilt 4., Çağdaş Türkiye (1908-1923) içinde, İstanbul: Cem Yayınevi, 2002.
- Tütengil, Cavit. O. Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları. İstanbul: Gerçek Yay., 1983.
- Üstel, Füsün, Türk Ocakları. İstanbul: İletişim Yay.,1997.
- Yeşilkaya, Neşe, Halkevleri İdeolojisi ve Mimarlık. İstanbul: İletişim Yay., 1999.